

Felsefe

Felsefe yalnızca uzman kişiyi ilgilendiren bir iş değildir; çünkü öyle ilgi çekici görünür ki, felsefe yapmayan ola ki hiçbir insan yoktur. Ya da en azından, her insanın yaşamında filozoflaştığı bir an vardır. Bu herşeyden önce doğa bilimcilerimiz, tarihçilerimiz ve sanatçılarımız için doğrudur. Bunların hepsi er geç felsefeyle uğraşmaya başlarlar. Elbette bununla insanlığın önemli bir ödevi yerine getirdiğini söylemiyorum; felsefe yapan cahillerin kitapları –bunlar ünlü fizikçiler, yazarlar, politikacılar da olsalar– genellikle kötüdür; çoğu kez yalnızca çocuksu-safdil, çoğu kez de yanlış felsefe içerirler. Ama burada yan bir konudur bu. Önemli olan hepimizin felsefe yaptığı ve galiba yapmamız da gerektiğidir.

Bundan ötürü şu soru da herkes için önemli: felsefe neyin nesidir? Ne yazık ki bu, felsefenin en güç sorularından biri. “Felsefe” sözcüğü kadar çok-anlamalı pek az sözcük biliyorum. Daha birkaç hafta önce, Fransa’da, Avrupa ve Amerika’nın önde gelen düşünürlerinin bir kolokyumunda hazır bulundum. Hepsi felsefeden söz ediyor, ama ondan tamamen farklı şeyler anlıyorlardı. Farklı yorumlara yakından bakalım, böylece bu gerçek tanımlar ve görüşler kalabalığı içerisinde bir kavrayış yolu bulmaya çalışalım.

İlkin, felsefenin henüz bilimsel sayılmayan herşeyin ortak adı olduğunu ileri süren bir görüş vardır. Bu, örneğin Lord Bertrand Russell’ın ve birçok pozitivist filozofun görüşüdür. Bunlar Aristoteles’te felsefe ile bilimin aynı anlama geldiğine, sonradan tek tek bilimlerin felsefeden koptuğuna dikkatimizi çekerler: ilkin tıp, sonra fizik, daha sonra psikoloji, son olarak da, bilindiği gibi, bugün çoğu kez matematik fakültelerinde öğretilen biçimsel mantığın kendisi. Ya da, başka türlü dile getirildikte, örneğin kendine özgü nesnesiyle matematiğin varolması anlamında, felsefe diye birşey yoktur. Felsefenin böyle bir nesnesi yoktur. Onunla yalnızca henüz olgunlaşmamış çeşitli sorunları açıklığa kavuşturmaya yönelik kimi çabalar adlandırılır.

Bu elbette ilginç bir bakış açısidir ve ileri sürülen savlar inandırıcı görünmektedir. Ama işlere biraz daha yakından bakılırsa, çok büyük kuşkular ortaya çıkar. Çünkü, ilkin, bu filozofların dediği gibi olsaydı, bugün bizim bin yıl öncekinden daha az felsefemiz olması gerekirdi. Ama durum kesinlikle öyle değil. Bugün her zamankinden daha az değil, çok daha fazla felsefe vardır. Felsefecilerin sayısını kastetmiyorum –bu sayı bugün yaklaşık onbin olsa gerek–, ele alınan

sorunların sayısını kastediyorum. Eski Yunanlıların felsefesi bizimkiyle karşılaştırılırsa, görülür ki, biz, İsa'dan sonra yirminci yüzyılda, Yunanlıların bildiğinden daha fazla anlamlı soru soruyoruz.

İkincileyin, farklı disiplinlerin zamanla felsefeden koptukları elbette doğrudur. Ancak, dikkati çeken o ki, böyle bir özel bilim özerkleşince, hemen hemen aynı zamanda kötü bir felsefi disiplin ortaya çıkmış. Örneğin son zamanlarda biçimsel mantık felsefeden ayrılırken geniş ölçüde yaygınlaşan ve hararetle tartışılan bir mantık felsefesi ortaya çıktı. Örneğin, mantık alanında aslında öncü olduğu halde –ya da sırf bundan ötürü–, Amerika Birleşik Devletleri'nde mantık felsefesi üzerine, saf mantık soruları üzerine olduğundan belki de daha çok yazılıp tartışılıyor. Olgular, felsefenin bilimlerin gelişmesiyle yavaş yavaş ölecek yerde, daha da canlanıp zenginleştiğini gösteriyor.

Son olarak, felsefe diye birşeyin olmadığını ileri süren ilk görüşe ters düşen bir soru: Bu sav hangi disiplin, hangi bilim adına ortaya atılıyor? Daha Aristoteles, felsefeye karşı olanlara şu eleştiride bulunuyordu: Felsefe ya yapılır –diyordu– ya yapılmaz; ama felsefe yapılmazsa, bu da ancak bir felsefe adına olur. Yani, felsefe yapılmayacaksa bile, yapılır. Bu bugün de doğru. Felsefe diye birşeyin olmadığını söylemek için tam bir felsefi sav dile getiren sözde felsefe düşmanlarının görüşünden daha eğlenceli birşey yoktur.

Demek ki ilk görüşe pek hak verilemez. Felsefe olgunlaşmamış sorunlar deposundan başka birşey olsa gerek. Elbette zaman zaman bu işlevi de görmüştür, ama ondan çok daha fazla birşeydir.

Buna karşılık ikinci görüş, bütün olanaklı bilimler kendisinden koptuğu zaman bile felsefenin yok olmadığını ileri sürer – çünkü bu görüşe göre, felsefe bilim değildir. Söylendiği gibi, felsefe us ötesi olanı – kavranamayanı, anlığın ötesinde ya da en azından sınırında bulunanı– araştırır. Yani bilimle, anlıkla pek az ortaklığı vardır. Alanı ussal olanın dışında bulunur. Buna göre, felsefe yapmak akılla soruşturmak değil, herhangi bir başka biçimde, az çok “ussal olmayan bir biçimde” soruşturmadır. Bugün özellikle Avrupa kıtasında çok yaygın bir görüştür bu – başkalarının yanı sıra, varoluş filozofları denen birtakım filozoflarca savunulur. Bu akımın çok aşırı bir savunucusu, felsefe ile şiir arasında temelde hiçbir özlü fark bulunmadığını düşünen Parisli parlak filozof Jean Wahl’dır elbette. Ama ünlü varoluş filozofu Karl Jaspers de bu açıdan Jean Wahl’e yakın olabilir. Cenevreli filozof Jeanne Hersch’in yorumuna göre, felsefe bilim ile müzik arasındaki sınırdaki bulunan bir düşüncedir; başka bir varoluş filozofu Gabriel Marcel bir felsefe kitabına doğrudan doğruya özel bir müzik parçası koydurmuştur – günümüzde kimi filozofların yazmaya kalkıştığı romanlardan söz etmiyorum.

Bu görüş de önemli bir felsefi savdır. Doğrusu, bu savı destekleyen çeşitli şeyler sayılabilir. İlkın, sınır sorularında – bunlar çoğu kez felsefi sorulardır – insan güçlerinin tümünü, yani duyguyu, arzuyu, düşü de – bir şair gibi – kullanmalıdır. İkincileyin, anlık için felsefenin temel gerekleri hiç de ulaşılabılır değildir – onları, olabildiğince, başka yollarla da kavramaya çalışmak gerekir. Üçüncüleyin, anlıkta bulunan herşey, daha önce şu ya da bu bilime aittir. Böylece felsefeye yalnızca anlığın sınırlarındaki ya da sınırlarının tamamen

ötesindeki bu şiirsel düşünceler kalır. Bu türden daha başka gerekçeler de bulunabilir belki.

Ama, başkalarının yanı sıra, Wittgenstein'in "Hakkında konuşulamayan konusunda susmalı" sözüne sadık olan pek çok düşünür bu görüşe karşı çıkar. Wittgenstein burada "konuşmak"tan ussal konuşmayı, yani düşünmeyi anlar. Şiirsel felsefeye karşı olan bu düşünürler, birşey normal insanî bilme araçlarıyla, yani anlıkla kavranamıyorsa, hiç kavranamaz derler. İnsan birşeyi bilmek için iki olanaklı yöntem tanır: ya nesneyi herhangi bir biçimde –duyularla ya da ruhsal olarak– doğrudan doğruya görmek, ya da onu sonuç olarak çıkarmak. İkisi de bir bilme işlevidir ve aslında anlığın bir edimidir. Bir şeyi sevmenin ya da nefret etmenin, bir kaygı, bir nefret ya da benzeri birşey yaşamının sonucu olarak, ola ki, insan kendini mutlu ya da mutsuz hisseder – daha fazla birşey değil. Bu filozoflar böyle der ve üzüntüyle belirtmem gerekir ki, bunlar öteki görüşün yandaşlarına gülerek, onların hayalperest, şair ve gayrı ciddi insanlar olduğunu söylerler.

Burada sorunun tartışmasına girmek istemiyorum – ilerde buna fırsat bulacağız. Bununla birlikte, bir şeyi ifade etmek istiyorum. Felsefe tarihine –Eski Yunanlı Thales'ten Merleau-Ponty'ye, Jaspers'e dek– bakarsak, tekrar tekrar görürüz ki, filozof gerçekliği açıklamaya çalışmıştır. Ama açıklama, açıklanacak nesneyi ussal olarak –anlık yardımıyla– açık kılmak demektir. Felsefede anlığın kullanımına en keskin biçimde karşı çıkanlar bile –örneğin Bergson– hep öyle yapmışlardır. En azından öyle görünüyor ki, filozof, ussal olarak düşünen, dünyaya ve yaşama açıklık –bu düzen demektir, düzen de anlık demektir– getirmeye çalışan kişidir. Tarihsel olarak